

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

МОШТАКОВА Наталія Володимирівна

УДК 911.3:008(477.61)

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СФЕРИ КУЛЬТУРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІОГЕОСИСТЕМИ
(НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Спеціальність 11.00.02 – економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор
Нємець Людмила Миколаївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри соціально-
економічної географії і регіонознавства

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, доцент
Ровенчак Іван Ілліч,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, професор кафедри економічної і
соціальної географії

кандидат географічних наук, доцент
Костащук Іван Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, доцент кафедри географії
України та регіоналістики

Захист відбудеться «___» жовтня 2011 р. о «___» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.23 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, площа Свободи, 4)

Автореферат розісланий «___» вересня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат географічних наук,
доцент

В. І. Редін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процеси демократизації та гуманізації українського суспільства, які розпочалися після 1991 р. в результаті отримання Україною незалежності, сприяють побудові суверенної, соціально-правової держави, в якій свобода, процвітання і розвиток кожної особистості визнаються найвищими суспільними цінностями. Це положення, задеклароване Конституцією України, потребує побудови соціально орієнтованого суспільства, до числа стратегічних пріоритетів якого належить розвиток галузей соціального призначення, в т. ч. сфери культури (СК).

СК України перебуває в кризовому стані. Становлення ринкової економіки супроводжується рядом негативних явищ, які проявляються передусім у невідповідності нинішнього рівня культури соціальним запитам, суспільним потребам та світовим досягненням людства в галузі культурного обслуговування (КО); падінні соціального престижу культурної і мистецької діяльності; девальвації загальнолюдських і культурно-національних цінностей; незбалансованості між структурою та обсягами підготовки фахівців і потребами суспільства; бюрократизації всіх ланок управління СК тощо. Незважаючи на те, що Загальна Декларація прав людини (ст. 2), Конституція України (ст. 24) та Закон України «Про культуру» (ст. 6) гарантують рівні культурні права і свободи кожної людини незалежно від її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, мови тощо, а також *незалежно від її місця проживання*, в Україні спостерігаються значні територіальні диспропорції забезпечення населення послугами культурного й інформаційного призначення. Так, рівень КО значно різниться в центрі (столиці, регіональних центрах) та на периферії, в сільській та міській місцевостях, в містах обласного підпорядкування та районних містах і селищах міського типу тощо.

Саме тому СК України потребує систематичних наукових, в т. ч. суспільно-географічних досліджень. На сьогоднішній день залишаються недостатньо дослідженими та потребують поглибленого вивчення теоретико-методичні підходи до комплексної оцінки сучасного стану СК з метою виявлення характерних закономірностей, особливостей територіальної організації закладів культури, існуючих тенденцій, сучасних проблем і перспектив тощо, що дозволило б запропонувати основні напрями вдосконалення СК держави, забезпечення її раціональної територіальної організації та комплексного пропорційного розвитку. Особливої актуальності набуває дана проблематика на регіональному рівні, в першу чергу в регіонах, які відзначаються суттєвими територіальними відмінностями розселення населення, розміщення виробничого потенціалу та соціально-економічного розвитку. Одним з таких регіонів України є Луганська область, яка територіально різко поляризована за особливостями розміщення населення та господарства, має значні внутрішньорегіональні соціально-економічні диспропорції. Ці та інші причини спонукали до вибору теми дисертаційної роботи, визначили її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з напрямами науково-дослідної роботи, що виконується в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, зокрема з темою кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства «Соціально-географічні основи стійкого розвитку регіону» (номер державної реєстрації

0108U006694, довідка № 199/1701 від 05. 04. 2011 р.), а також з науковою тематикою кафедри стосовно досліджень суспільно-географічних, науково-теоретичних та прикладних проблем розвитку регіональних соціогеосистем.

Метою даної роботи є комплексне дослідження СК Луганської області як складової регіональної соціогеосистеми та виявлення особливостей її територіальної організації для визначення проблем і обґрунтування перспективних напрямів удосконалення.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні **завдання**:

- поглибити теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження СК, зокрема як складової регіональної соціогеосистеми;
- проаналізувати існуючі дослідження СК з позицій суспільної географії та суміжних наук;
- виявити основні етапи формування СК Луганщини та окремих її галузей;
- провести типологію і класифікацію суб'єктів культурної діяльності Луганської області;
- визначити та проаналізувати дію факторів, що впливають на формування і розвиток СК регіону;
- здійснити системно-структурний аналіз сучасної СК Луганської області, зокрема її функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та функціонально-управлінської структур;
- розкрити особливості територіальної організації СК Луганщини;
- виявити найважливіші проблеми функціонування СК області та розробити основні напрями оптимізації її діяльності;
- проаналізувати сучасний стан та перспективи розвитку культурного туризму в регіоні як перспективного напрямку відродження його культурного потенціалу.

Об'єкт дослідження – СК Луганської області як складова регіональної соціогеосистеми.

Предмет дослідження – територіальна організація та її особливості, фактори, проблеми і перспективні напрями розвитку СК Луганщини.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є географічний, системний, структурний, історичний, синергетичний підходи та концептуальні положення, що використовуються в суспільній географії при дослідженні соціальної сфери в цілому та СК зокрема. У роботі застосовано загальнофілософські методи: діалектики й історизму, порівняння й аналогії, аналізу й синтезу, дедукції й індукції, узагальнення й абстрагування, класифікації і типології та деякі інші (для аналізу попередніх робіт за темою дослідження, систематизації та уточнення понятійно-термінологічного апарату, проведення типології і класифікації суб'єктів культурної діяльності, виявлення проблем та перспектив розвитку СК в регіональній соціогеосистемі), а також загально- та конкретнонаукові методи. Головними загальнонауковими методами є системний (при дослідженні СК як складової регіональної соціогеосистеми), структурний (при аналізі функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та функціонально-управлінської її структур), математична і картографічна формалізація (при математичній обробці статистичної інформації з різних галузей СК та складанні їх картосхем), моделювання (використання моделей СК – картосхем, графіків, формул, таблиць

картосхем, графіків, формул, таблиць тощо), аксіоматико-дедуктивний та деякі інші. Серед конкретних наукових методів застосовано методи математичної статистики, зокрема факторний аналіз – для виявлення та інтерпретації факторів, що впливають на СК Луганської області; кластерний аналіз – для групування адміністративно-територіальних одиниць (АТО) області за подібністю територіальної організації їх СК; математичне прогнозування (трендові та декомпозиційні моделі) – для прогнозування чисельності населення області; графоаналітичний метод багатовимірної класифікації, ранжування та рейтингової оцінки – для визначення груп АТО області за рівнем економічного розвитку, станом демографічної ситуації, рівнем розвитку СК та окремих її галузей тощо; графічний та картографічний – для візуалізації отриманих результатів дослідження та деякі інші.

У роботі використано технічні прийоми і засоби обробки інформації, зокрема статистичний, математичний, графічний, картографічний; комп'ютерні методи обробки й візуалізації результатів дослідження за допомогою програмних пакетів Microsoft Office, MapInfo, Statistica, MiniTab тощо.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження є теоретичні і прикладні розробки відомих українських і зарубіжних учених у галузі географії, економіки, соціології, культурології: Г. О. Аванесової, Е. Б. Алаєва, О. І. Алексєєва, М. І. Білецького, Ю. О. Веденіна, Б. М. Данилишина, О. Г. Дружиніна, І. В. Запотоцької, О. Г. Корнус, В. І. Куценко, О. О. Любіцевої, К. В. Мезенцева, Л. А. Меркушевої, К. А. Немця, Л. М. Немець, Я. Б. Олійника, Я. В. Остафійчука, М. Д. Пістуна, І. І. Ровенчака, О. Б. Сінкевич, А. В. Степаненка, О. Г. Топчієва, Р. Ф. Туровського, Н. І. Флінти, О. І. Шаблія, Л. Т. Шевчук, В. М. Юрківського, А. Г. Ягодки та ін., а також наукові розробки спеціалістів Українського центру культурних досліджень (О. А. Гриценка, Н. Ф. Давидової, М. Б. Кушнарської, В. Д. Ковтун, В. В. Неволова, В. В. Солодовника та ін.).

Інформаційна база дослідження сформована на матеріалах Державного комітету статистики України, Головного управління статистики в Луганській області, Міністерства культури і туризму України (МКТУ), Українського центру культурних досліджень, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Національної Ради з питань телебачення і радіомовлення, Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Луганської облдержадміністрації (управління культури і туризму, освіти і науки, у справах преси та інформації, містобудування і архітектури) та інших організацій і установ, зокрема, Луганського обласного центру народної творчості, Луганської обласної станції юних туристів, Державного архіву Луганської області, Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, Луганського обласного краєзнавчого музею тощо, а також численних літературних джерел та матеріалах особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті дисертаційного дослідження:

вперше:

- проведено системно-структурний аналіз СК Луганської області, зокрема її функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та функціонально-управлінської структур;

- виконано детальний аналіз територіальної організації СК Луганської області, що дозволило встановити просторові особливості її розвитку на регіональному рівні, зокрема виділено основні територіальні елементи (пункти, центри, вузли КО) та територіальні системи (елементарні, кушові, районні, внутрішньообласні, окружні, обласну) СК області;
- виділено групи АТО Луганської області за рівнем розвитку та подібністю територіальної організації СК;

вдосконалено:

- теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження СК, яка розглядається як складова регіональної соціогеосистеми;
- понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема з позицій суспільної географії і системного підходу визначено поняття «сфера культури» та обґрунтовано його понятійно-термінологічну систему (уточнено дефініції понять «заклади культури», «культурний простір», «культурні й інформаційні права», «культурні й інформаційні послуги», «культурні й інформаційні потреби»);
- типізацію і класифікацію суб'єктів культурної діяльності Луганської області, зокрема відповідно до чинного законодавства розроблено нову класифікацію музеїв за профілем, згідно з якою скориговано профільну структуру музеїв Луганщини;
- мережу екскурсійних маршрутів по культурних об'єктах Луганської області;

отримало подальший розвиток:

- аналіз сучасних геокультурних досліджень, зокрема позицій українських та зарубіжних вчених-географів стосовно дослідження географією культури організацій, підприємств, установ та закладів культури;
- періодизація історії формування основних галузей СК Луганської області, зокрема виділено та схарактеризовано періоди розвитку бібліотечної системи, мережі державних і громадських музеїв регіону, театральних-видовищних закладів тощо;
- методика оцінки впливу факторів на розвиток СК Луганської області, зокрема за допомогою факторного аналізу визначено та інтерпретовано зміст цих факторів, а з використанням графоаналітичного методу багатовимірної класифікації, методів рейтингової оцінки та ранжування проведено групування АТО області за рівнем економічного та демографічного розвитку;
- застосування методів факторного і кластерного аналізу, рейтингової оцінки, ранжування, групування, графоаналітичного методу багатовимірної класифікації, що дозволило оцінити особливості просторово-часового розвитку СК в регіональній соціогеосистемі та розширити методичні основи суспільно-географічних досліджень;
- ідентифікація основних проблем розвитку СК в регіональній соціогеосистемі (просторових, нормативно-правових, фінансово-економічних і матеріально-технічних, науково-методичних, кадрових, інформаційних) та розробка відповідних заходів її оптимізації, зокрема в розрізі всіх АТО Луганської області.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дисертаційного дослідження було використано при виконанні науково-дослідної роботи «Соціально-географічні основи стійкого розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0108U006694, довідка № 199/1701 від 05. 04. 2011 р.) на кафедрі соціаль-

но-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна для комплексного аналізу суспільно-географічних процесів, що відбуваються в СК регіональної соціогеосистеми на сучасному етапі розвитку, а також при підготовці та викладанні навчального курсу «Економічна та соціальна географія України» (довідка № 0202-106 від 05. 04. 2011 р.).

Основні наукові розробки, висновки і рекомендації щодо можливих напрямів удосконалення територіальної організації та шляхів підвищення ефективності функціонування СК Луганської області, отримані в ході дослідження, було використано в практичній діяльності Управління культури і туризму Луганської облдержадміністрації (довідка № 58/1376 від 22. 03. 2011 р.). Крім того, деякі матеріали та результати дисертаційного дослідження було використано для формування рубрики «Культура та мистецтво» регіонального порталу «Інформаційний портрет Луганського регіону», створеного на базі інформаційно-довідкової служби Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького (довідка № 191 від 05. 04. 2011 р.).

Основні теоретичні і практичні положення роботи можуть бути використані науковцями при вивченні СК інших регіонів України, а також – у навчальному процесі вищих навчальних закладів при викладанні дисциплін «Основи суспільної географії», «Основи соціальної географії», «Економічна та соціальна географія України», «Географія рідного краю».

Особистий внесок здобувача. Виконане дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій наведено результати власних досліджень автора щодо розробки теоретичних та методичних основ суспільно-географічного дослідження СК. Із наукових праць, надрукованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та розробки, які належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були апробовані на 7 міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародних науково-практичних конференціях «Регіон: стратегія оптимального розвитку» (м. Харків, 2009, 2010 рр.); міжнародних науково-практичних конференціях студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон: суспільно-географічні аспекти» (м. Харків, 2009, 2010, 2011 рр.); міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра», присвяченій 50-річчю заснування Луганського відділу Українського географічного товариства (м. Луганськ, 2009 р.); міжнародній науковій конференції «Крим у світі туризму» (м. Сімферополь, 2009 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладені в 14 наукових працях загальним обсягом 6,5 д. а. (4,39 д. а. – авторські), в т. ч. у фахових виданнях – 8 статей, обсягом 4,91 д. а. (3,08 д. а. – авторські).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (249 найменувань) та додатків (24 додатки на 201 сторінці). Загальний обсяг дисертації складає 442 сторінки, з них основного тексту – 180 сторінок. Робота містить 67 таблиць (з них 57 у додатках), 123 рисунки (з них 56 у додатках), в т. ч. 35 картосхем (19 у додатках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано

його мету, завдання, об'єкт та предмет, висвітлено наукову новизну, теоретико-методичну й інформаційну бази, практичне значення дослідження.

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження СК як складової регіональної соціогеосистеми**» висвітлено наукові і методичні підходи до вивчення СК як підсистеми регіональної соціогеосистеми та обґрунтовано її понятійно-термінологічну систему; визначено місце і роль СК в сучасному українському суспільстві; проведено узагальнення й аналіз попередніх досліджень СК; розроблено комплексну класифікацію й типологію суб'єктів культурної діяльності; проаналізовано структуру СК та особливості її територіальної організації; розроблено методiku суспільно-географічного дослідження СК регіону.

Культура як складний об'єкт дослідження різних наук (культурології, соціології, психології, економіки тощо) характеризується багатоаспектністю, поліструктурністю та поліфункціональністю. З позицій суспільної географії та системного підходу СК можна визначити як відкриту, динамічну, складну підсистему регіональної соціогеосистеми, що являє собою сукупність усіх організацій, підприємств, установ та закладів культури різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм, обслуговуючих установ та органів управління, що взаємопов'язано функціонують у межах певного культурного простору, здійснюють виробництво, розподіл, збереження й організацію споживання товарів і послуг культурного й інформаційного призначення з метою забезпечення відповідних потреб і прав населення для формування людини як всесторонньо розвиненої особистості.

Суспільно-географічними дослідженнями СК займається географія культури. Незважаючи на досить інтенсивний розвиток цієї науки останніми роками, залишається невирішеним цілий ряд методологічних проблем. В першу чергу слід зазначити, що однозначно не визначене місце географії культури в системі суспільно-географічних наук. Можна виділити принаймні три підходи стосовно цієї проблеми. По-перше, географію культури розглядають як складову географії соціальної сфери. В цьому випадку об'єктом її вивчення є заклади культури, а місце – серед галузей економічної географії поряд з географією промисловості, транспорту, сільського господарства та ін. По-друге, географію культури досліджують як самостійну галузь суспільної географії поряд з економічною, соціальною, політичною географією та іншими суспільно-географічними науками (М. Д. Пістун, І. І. Ровенчак). По-третє, географію культури розміщують у блоці соціальної географії разом з географією населення, рекреаційною географією, медичною географією та ін. (О. І. Шаблій, Л. Т. Шевчук). Представники останніх двох підходів до місця географії культури в системі суспільно-географічних наук (як самостійної галузі суспільної географії та як складової соціальної географії) в свою чергу теж неоднозначно відносяться до дослідження закладів культури. Одні вчені включають дослідження закладів культури як окремий напрям географії культури (О. Г. Дружинін, Л. Т. Шевчук), інші вважають, що географія культури взагалі не повинна займатися дослідженням закладів культури (І. І. Ровенчак, Б. Б. Родоман, Р. Ф. Туровський).

Згідно існуючого на сьогоднішній день трьохсекторного поділу економіки, СК разом з іншими галузями сфери послуг складає **третинний сектор** суспільного виробництва. Інтенсивний розвиток третинного сектора в ХХІ ст. дає підстави бага-

тьом аналітикам виділяти **четвертинний**, до якого відносяться науково-дослідницькі, інформаційні і телекомунікаційні послуги, а також **п'ятеринний**, який складають послуги, пов'язані з високоінтелектуальною творчою працею, **сектори**. Враховуючи, що до складу СК входять організації, підприємства, установи та заклади не тільки культурного, а й інформаційного призначення, а суб'єктами діяльності у СК є професійні творчі працівники та творчі колективи, основною діяльністю яких є творча праця, можна говорити про те, що СК складає третинний, четвертинний та п'ятеринний сектори національної економіки.

СК – це багатогалузева багаторівнева поліструктурна система, основними системоутворюючими зв'язками якої є компонентні, функціональні, територіальні та організаційні, що утворюють відповідні структури СК. Оскільки структура, згідно системного підходу, визначається функціями системи, то, відповідно, і всі аспекти структури СК є функціональними, зокрема функціонально-компонентна, функціонально-територіальна, функціонально-управлінська.

Функціонально-компонентна структура СК являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих організацій, підприємств, установ та закладів культури, що утворилися і функціонують на певній території та відрізняються цілим рядом ознак – формою власності, адміністративно-територіальним статусом, цільовим призначенням, доступністю для споживання, періодичністю діяльності, джерелами фінансування тощо (рис. 1).

Територіальні елементи СК різних рівнів (пункти, центри, вузли КО) та сформовані на їх основі територіальні системи КО населення (елементарні, кущові, районні, внутрішньообласні, окружні, обласні, міжобласні, національна) формують функціонально-територіальну структуру СК регіональної соціогеосистеми.

Функціонально-управлінська структура СК регіону являє собою сукупність управлінських і контролюючих органів, які виконують певні культурно-регулятивні функції та забезпечують цілеспрямований і узгоджений розвиток усіх її структурних елементів.

З функціонально-територіальною структурою СК тісно пов'язана її територіальна організація, під якою розуміється закономірний науково-обґрунтований процес розміщення організацій, підприємств, установ та закладів культури, формування та функціонування їх просторових асоціацій та системних утворень, об'єднаних в одне ціле комплексом різнопланових зв'язків, у тісній взаємодії з територіальними системами розселення і виробництва під впливом переважно соціально-економічних чинників та географічних і просторово-часових координат.

Методика суспільно-географічного дослідження СК регіону передбачає наступні етапи: концептуально-методичний – визначення теоретичних основ СК (сутності СК як складової регіональної соціогеосистеми, її понятійно-термінологічної системи, складу і структури тощо); оцінковий – оцінка факторів, що впливають на формування та розвиток СК в регіональній соціогеосистемі (економічних, соціально-демографічних, історичних, природних та ін.); аналітичний – системно-структурний аналіз СК регіону, що передбачає суспільно-географічну оцінку основних її структур; синтетичний – вивчення територіальної організації СК регіону; інтерпретаційно-підсумковий – визначення проблем розвитку СК регіону, а також основних напрямів

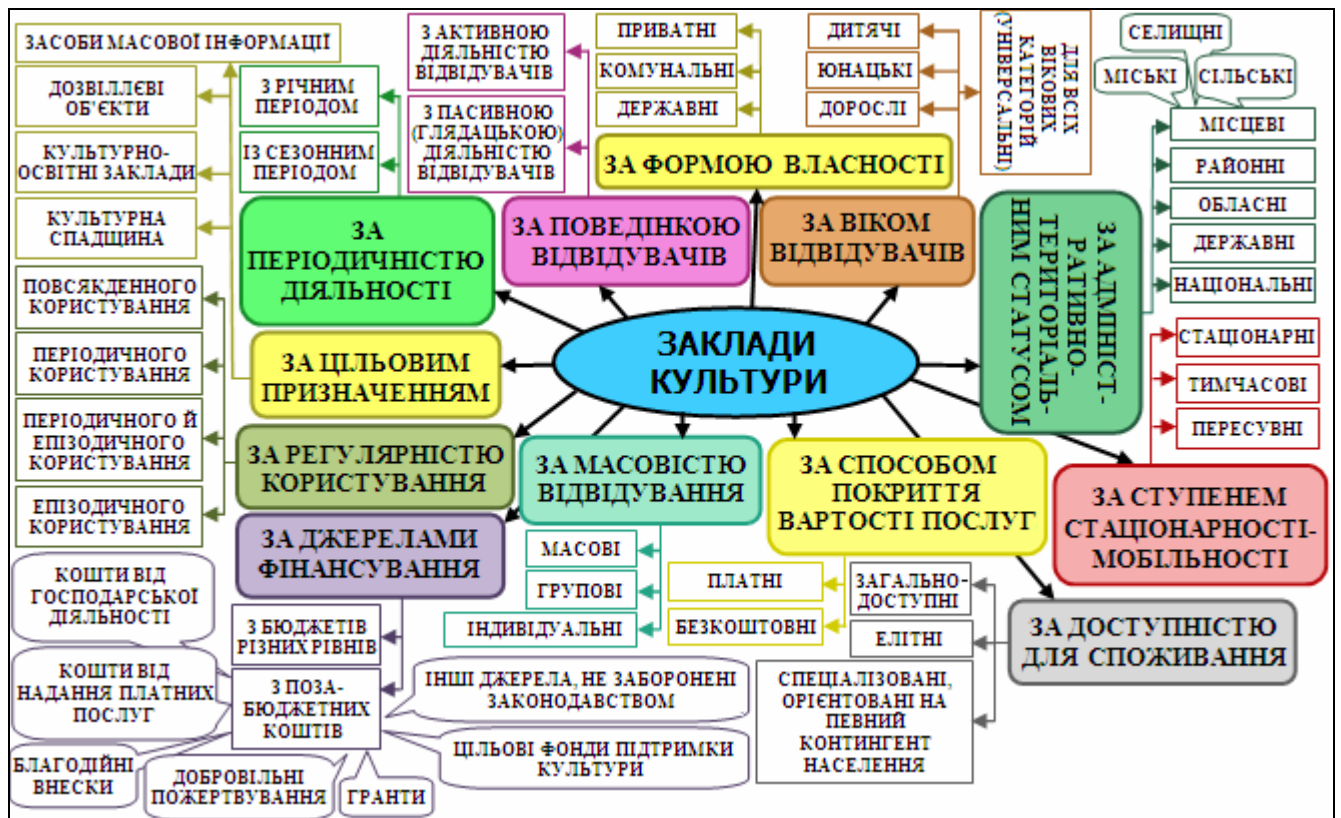

Рис. 1. Класифікація закладів культури (складено автором)

удосконалення її діяльності. Дана методика включає як загальнофілософські (методи діалектики та історизму, порівняння й аналогії, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, класифікації і типології тощо) і загальнонаукові (системний, структурний, методи моделювання, формалізації, аксіоматико-дедуктивний), так і конкретнонаукові методи дослідження (математичної статистики, математичного прогнозування, картографічний, ранжування, рейтингової оцінки, групування, кластерний аналіз, факторний аналіз, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації тощо).

У другому розділі «**Фактори формування і розвитку сфери культури Луганської області**» проведено оцінку впливу на розвиток, функціонування і територіальну організацію СК Луганської області різних факторів, які залежно від генезису та суспільного змісту можна поділити на економічні, соціально-демографічні, історичні, природні та деякі інші.

Важливою умовою функціонування і розвитку СК регіону є реальний стан його економіки. В цілому, економіка Луганської області характеризується гіпертрофованим розвитком промисловості (в першу чергу важкої) та незадовільним станом соціальних галузей, зокрема СК. Враховуючи значне різноманіття показників, що характеризують економічну ситуацію в регіоні, було відібрано 43 таких показники та графоаналітичним методом багатовимірної класифікації проранжовано АТО Луганщини за їх значенням протягом 2000-2009 рр. За результатами кожного року виставлявся рейтинг міст і районів області (від найкращого 1-го до найгіршого 32-го). За сумою отриманих рейтингів було проведено групування та виділено 5 груп АТО регіону за рівнем економічного розвитку – з високим, вище середнього, середнім, нижче середнього та економічно депресивні міста і райони. В цілому, найкраща економі-

чна ситуація в області склалася в найбільших її містах (Луганську, Алчевську, Сєвєродонецьку та ін.), а найгірша – в містах і районах з традиційною вугільною спеціалізацією (Первомайську, Антрациті, Кіровську, Брянці, Антрацитівському районі тощо).

Серед демографічних факторів найбільший вплив на СК мають чисельність населення та її динаміка, статеві-вікова структура, народжуваність, характер розселення населення, його міграційна мобільність та ін. В цілому, Луганська область – це високоурбанізований густонаселений регіон України, який характеризується одними з найгірших демографічних показників у країні, нерівномірним розміщенням населення по його території (з різким переважанням у південній частині області) та міграційною непривабливістю. У результаті ранжування АТО Луганщини за значенням 17 демографічних показників графоаналітичним методом багатовимірної класифікації було виділено 5 їх груп – з найкращою, сприятливою, середньою, несприятливою та найгіршою демографічною ситуацією. Виділені територіальні особливості демографічного розвитку Луганської області обумовлені економічним станом її АТО.

Важливим фактором, що впливає на СК Луганської області, є її суспільно-географічне положення. В цілому, воно сприятливе, хоч і периферійне, оскільки область розташована в межах добре освоєної в господарському відношенні території, має економічно розвинених сусідів, близька до промислових районів і центрів України та Росії, має щільну мережу транспортних шляхів. Проте, витягнутість Луганщини з півночі на південь та ексцентричне положення обласного центру ускладнюють транспортну доступність деяких районів (Троїцького, Сватівського, Міловського, Білокуракинського та ін.) області до культурних послуг вищого рангу, які надає Луганськ.

На формування СК Луганщини значний вплив мали історичні чинники, зокрема особливості заселення та господарського освоєння її території. На відміну від центральних і західних регіонів України, історія освоєння яких українцями налічує багато сторіч, на більшій частині Луганської області не існувало вкоріненої української традиції, що в подальшому наклало свій (переважно негативний) відбиток на формування культурних особливостей населення.

З метою інтегральної оцінки впливу факторів на розвиток СК у регіональній соціогеосистемі було проведено факторний аналіз за 30 показниками, що відображають демографічні, економічні та соціальні характеристики міст і районів Луганської області за період 2001-2009 рр., в результаті якого виявлено, що найістотніший вплив на розвиток СК Луганщини мають інформаційно-підприємницький, соціально-торговельний, ресурсно-обслуговуючий, фінансово-інфраструктурний та демографічний фактори.

У третьому розділі **«Сучасний стан сфери культури Луганської області: системно-структурний аналіз і територіальна організація»** проаналізовано функціонально-компонентну, функціонально-територіальну та функціонально-управлінську структури СК області; виявлено особливості її територіальної організації.

На території Луганської області на 01. 01. 2009 р. сформувалася розгалужена мережа суб'єктів культурної діяльності (в першу чергу організацій, підприємств, установ та закладів культури) (рис. 2).

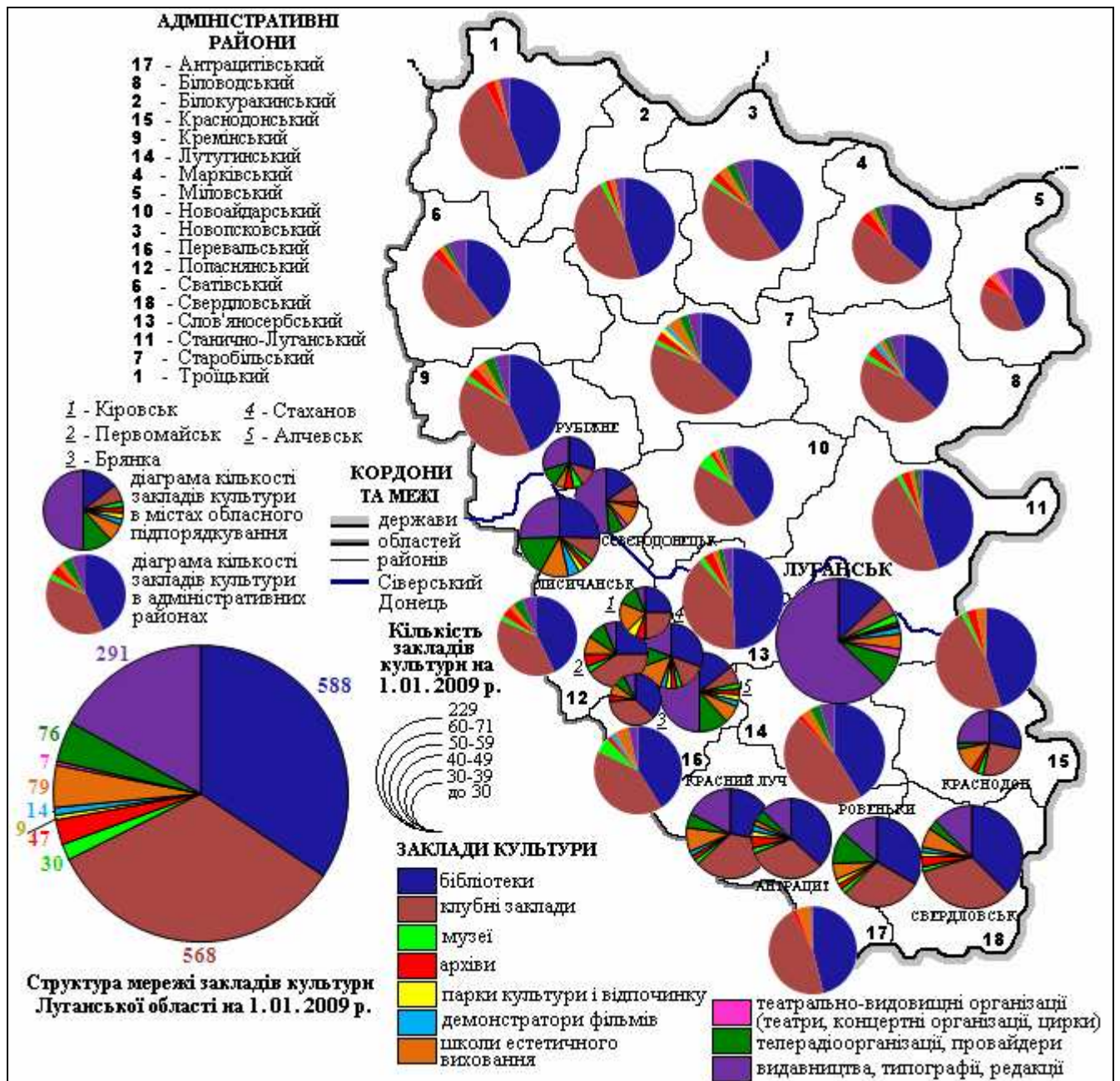

Рис. 2. Мережа державних закладів культури Луганської області на 01. 01. 2009 р.

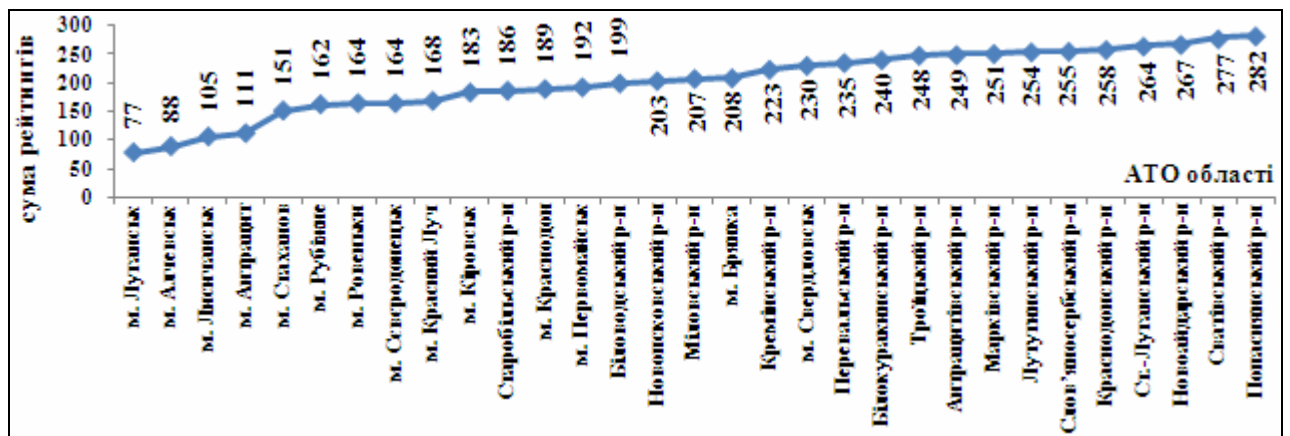

Рис. 3. Графік Парето для розподілу АТО Луганської області за сумарним рейтингом рівня розвитку СК на 01. 01. 2009 р.

Для виявлення територіальних особливостей КО населення було проведено групування міст і районів Луганщини за рівнем розвитку СК. Для цього було відібрано перелік показників, які різнобічно характеризують стан кожної галузі СК, графоаналітичним методом багатовимірної класифікації проранжовано АТО області за відібраними показниками та за результатами ранжування по кожній галузі СК виставлено рейтинг АТО (від 1-го найкращого). За сумою отриманих рейтингів було побудовано графік Парето (рис. 3) та виділено 5 груп АТО області за рівнем розвитку СК. Найвищий рівень розвитку СК мають Луганськ, Алчевськ, Лисичанськ та Антрацит, а найгірший – Попаснянський, Сватівський, Новоайдарський, Станично-Луганський, Краснодонський, Слов'яносербський, Лутугинський, Марківський райони. Це свідчить про наявність просторової закономірності у розвитку СК – найвищі показники мають міста обласного підпорядкування, а найгірші – райони, на території яких ці міста розташовані, а також райони, що характеризуються центральним положенням (навколо Луганська). Цей факт можна пояснити тим, що населення даних районів надає перевагу не власним закладам культури, а міським, які відрізняються як більшим різноманіттям спектра культурних послуг, так і вищою якістю їх надання та одночасно є територіально доступними для жителів, що й обумовлює низькі показники розвитку СК даних районів. Єдиним містом обласного підпорядкування, для якого характерні низькі показники розвитку СК, є Свердловськ. Причиною цього є те, що Свердловській міськраді адміністративно підпорядкований весь Свердловський район, який і «тягне» вниз рівень КО міста.

Серед районів області найвищий рівень розвитку СК має Старобільський. Це обумовлено тим, що м. Старобільськ є найбільшим і практично єдиним містом у північній частині Луганської області, яке виконує функції головного культурного центру цієї території, тому й має розвинену мережу закладів культури.

Аналіз функціонально-територіальної структури СК області дозволив виділити основні її територіальні елементи (рис. 4).

Рис. 5. Територіальні елементи СК Луганської області та її АТО

Разом зі своїми зонами КО територіальні елементи СК Луганщини утворюють територіальні системи КО різних ієрархічних рангів: елементарні, якими є всі сільсь-

кі поселення, на території яких функціонує хоча б один заклад культури (415 сіл); кущові – всі населені пункти, що входять до складу однієї сільської, селищної або міської ради, а також одиночні смт і міста районного підпорядкування (291 система); районні (18 систем, що включають території адміністративних районів області); внутрішньообласні (14 систем з центрами в містах обласного підпорядкування); окружні (3 системи – Луганська, Південно-Західна і Старобільська); обласна система (вся територія області); міжобласна (Луганська область як складова Східної (Донецької) міжобласної системи з центром у м. Донецьк); національна.

Для узагальнення територіальної організації СК регіону на основі 50 показників, що характеризують територіальні особливості кожної галузі СК (територіальна доступність закладів культури, індекс і коефіцієнт територіальної локалізації, розосередженість мережі закладів культури, рівень розвитку СК) було проведено кластерний аналіз, який дозволив виділити 5 груп (кластерів) АТО області за подібністю територіальної організації СК (рис. 5).

Сучасна функціонально-управлінська структура СК Луганської області складається з трьох основних управлінських систем – ієрархічних рівнів управління: державного (МКТУ), регіонального (Управління культури і туризму Луганської облдержадміністрації) та базового (відділи культури і туризму районних і міських держадміністрацій).

У четвертому розділі «Основні проблеми розвитку й територіальної організації СК Луганської області та шляхи їх вирішення» виявлено найважливіші проблеми функціонування й розвитку СК (організаційно-управлінські, нормативно-правові, фінансово-економічні і матеріально-технічні, просторові, кадрові, науково-методичні, інформаційні тощо) та запропоновано можливі напрями їх вирішення.

З позицій суспільно-географічного дослідження першочергового вирішення потребують просторові проблеми СК області (табл. 1).

Таблиця 1

**Просторові проблеми розвитку СК Луганської області
та основні шляхи їх вирішення**

ПРОБЛЕМИ	ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ
Значні територіальні диспропорції в забезпеченні населення послугами культурного й інформаційного призначення, зокрема низький рівень розвитку СК в Попаснянському, Сватівському, Новоайдарському, Станично-Луганському, Краснодонському, Слов'яносербському, Лутугинському, Марківському районах	Покращення транспортної доступності жителів даних районів до обласного центру та міст обласного підпорядкування, що розташовані на їх території (Лисичанська, Рубіжного, Северодонецька, Первомайська, Кіровська тощо), а також до Старобільська (для населення Сватівського і Марківського районів). Такий підхід є доцільнішим та ефективнішим, ніж створення нових закладів культури на території цих районів (що за сучасних умов фінансування СК області взагалі виглядає практично неможливим), оскільки останні все одно за кількістю та якістю послуг будуть поступатися міським та залишатимуться незапитаними місцевими жителями
Значні диспропорції забезпеченості закладами культури та КО міської та сільської місцевостей області, зокрема відсу-	Пріоритетний розвиток і підтримка СК на селі: збереження й оновлення існуючої культурної інфраструктури села;

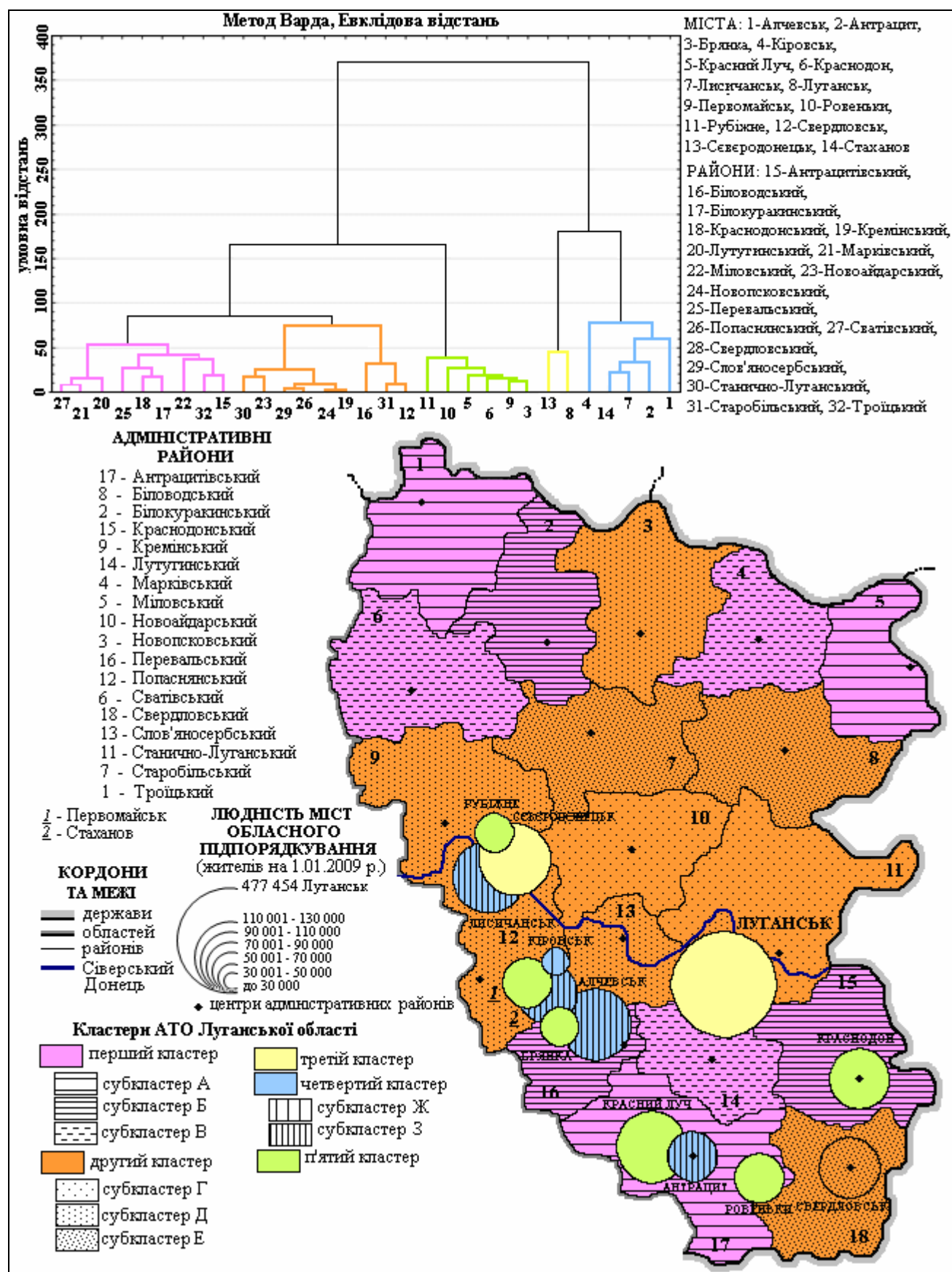

Рис. 5. Дендрограма кластеризації та групи (кластери) АТО Луганської області за подібністю територіальної організації СК

Продовження табл. 1

тність жодного закладу культури в 46,9 % сільських населених пунктах області	<ul style="list-style-type: none"> - створення закладів культури базової мережі (бібліотек, клубних закладів, паркових зон відпочинку і розваг тощо) згідно з соціальними нормативами забезпечення населення закладами культури й КО; - створення комплексних і багатопрофільних закладів (бібліотек-музеїв, клубів-кав'ярень, клубів-музеїв, парків-музеїв, парків-виставок, сільських культурно-освітніх комплексів у складі дитсадка, школи, бібліотеки і клубу тощо); - організацію діяльності пересувних закладів культури (бібліобусів, автоклубів, агіткультбригад, пересувних кіноустановок, виставок, музейних експозицій, гастрольних виступів тощо); - інформатизацію сільської місцевості (забезпечення доступу населення до Інтернету) тощо
Ексцентричність положення головного вузла КО регіону – м. Луганська, що ускладнює територіальну доступність жителів північних та північно-західних районів до культурних послуг вищого рангу, а також недостатній вплив на дані території найбільшого центру КО лівобережної частини області – м. Старобільська. Все це спричиняє формування в межах області буферної зони (Кремінський, Старобільський, Марківський і Міловський райони) та периферійних територій (Троїцький, Сватівський, Білокуракинський і Новопсковський райони)	Підвищення значення м. Старобільська в КО жителів північних районів шляхом перетворення його з центру на вузол КО та збільшення зони впливу, а також покращення транспортної інфраструктури даних районів. Таке перетворення полягає в створенні в місті закладів культури, що надаватимуть послуги вищого рангу, зокрема театральньо-видовищних закладів, телерадіоорганізацій, провайдерів програмної послуги тощо
Недостатній розвиток СК в селищах міського типу, що є адміністративними центрами районів (Троїцьке, Білокуракине, Новопсков, Марківка, Мілове, Новоайдар, Біловодськ, Слов'яносербськ, Станично-Луганське) за рахунок слабого їх фінансування	Першочергова розбудова СК в центрах КО, які є райцентрами (оновлення існуючих об'єктів культурної інфраструктури та створення нових відповідно до потреб населення, розширення асортименту і покращення якості надання послуг тощо)

Якщо розв'язання організаційно-управлінських (що пов'язані з відсутністю єдиного органу управління СК, а також наслідками невдалої децентралізації мережі закладів культури області) та нормативно-правових (які є результатом недосконалої нормативно-правової бази ряду галузей та напрямів культурної діяльності, недостатнього державного стимулювання залучення позабюджетних коштів у фінансування СК тощо) проблем СК Луганської області можливе тільки на загальнодержавному рівні (регіони при цьому можуть тільки надавати рекомендації та пропозиції), то фінансово-економічні (пов'язані передусім зі скороченням мережі закладів культури Луганщини та їх відвідуваності населенням, а також недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення СК), кадрові (обумовлені низькою соціальною приваб-

ливистістю професії працівника культури, старінням кадрового складу, неповною зайнятістю тощо), інформаційні (пов'язані з недостатнім рівнем представленості культурно-мистецької та інформаційної діяльності та відповідних ресурсів в інформаційному просторі Луганщини), а також просторові проблеми мають конкретнорегіональний характер та становлять найбільшу загрозу подальшому стійкому розвитку СК Луганської області.

Одним з можливих способів відродження культурного потенціалу Луганської області є туристичне освоєння її культурної інфраструктури та об'єктів культурної спадщини, тобто розвиток культурного туризму. Культурний туризм є найбільш дієвим засобом поширення і пропаганди історико-краєзнавчих знань, вивчення пам'яток минулого, підвищення загальноосвітнього і культурного рівня населення. З огляду на це, враховуючи значне різноманіття культурної спадщини Луганщини, було відібрано перелік об'єктів, які представляють найбільший інтерес для розвитку культурного туризму, а на їх основі вдосконалено мережу екскурсійних маршрутів культурного змісту по території області (зокрема, вдосконалено маршрути «Луганщина козака», «Золота підкова Луганщини», «Літературна Луганщина», «Луганськ – любе місце», «По місцях боїв за Донбас», «Шлях до самого серця», «Святині Луганщини» та деякі ін.).

Сучасні проблеми СК уже не можуть бути вирішені лише зусиллями центрального органу виконавчої влади у СК чи місцевих органів управління культурою за рахунок коштів, що традиційно виділяються їм у бюджетах відповідних рівнів, та традиційними організаційними методами. Для їх вирішення потрібна широкомасштабна загальнодержавна комплексна програма, яка б об'єднала зусилля й ресурси центральних, регіональних і місцевих органів влади, бюджетні та позабюджетні кошти, дії державних та недержавних установ та організацій, спрямовані на розвиток і відродження СК України та її регіонів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. З позицій суспільної географії та системного підходу визначено поняття «сфера культури», яка розглядається як відкрита, динамічна, складна підсистема регіональної соціогеосистеми, що являє собою сукупність всіх організацій, підприємств, установ та закладів культури різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм, обслуговуючих установ та органів управління, що взаємопов'язано функціонують у межах певного культурного простору, здійснюють виробництво, розподіл, збереження й організацію споживання товарів і послуг культурного й інформаційного призначення з метою забезпечення відповідних потреб і прав населення для формування людини як всесторонньо розвиненої особистості. Понятійно-термінологічна система СК складається з понять «культура», «заклади культури», «культурний простір», «культурні й інформаційні права», «культурні й інформаційні послуги», «культурні й інформаційні потреби».

2. Географія культури як наука про СК на сьогоднішній день є однією з найменш розвинутих суспільно-географічних наук та характеризується цілим рядом методологічних проблем. Так, сучасні вчені-географи по-різному визначають її зміст, місце в системі суспільно-географічних наук, об'єктно-предметну область, особливості понятійно-термінологічного апарату, структуру тощо. Крім того, немає єдиної

точки зору стосовно того, чи включати дослідження закладів культури до об'єктно-предметної області цієї науки.

3. Проведено періодизацію історії формування окремих галузей СК Луганської області, що дозволило встановити основні етапи розвитку СК регіону в цілому:

- I етап – поява перших закладів культури на території області – зародження СК (початок XIX – початок XX ст.);
- II етап – радянський етап розвитку СК (1917-1991 рр.):
 - довоєнний період – створення розгалуженої мережі закладів культури, особливо в сільській місцевості;
 - воєнний та післявоєнний – відновлення зруйнованої мережі закладів культури та формування і розвиток сучасної територіальної організації СК (упорядкування й централізація);
- III етап – розвиток СК Луганської області в незалежній Україні (з 1991 р.)
 - трансформаційно-кризовий період розвитку СК (90-ті рр. XX ст.);
 - розвиток СК в умовах інформаційного суспільства – інноваційний період (початок XXI ст.).

4. Враховуючи, що СК представляє собою складне системне утворення, представлене сукупністю різноманітних організацій, підприємств, установ та закладів культури, було проведено їх класифікацію за різними критеріями – цільовим призначенням, періодичністю діяльності, регулярністю користування, джерелами фінансування, масовістю відвідування, віком відвідувачів, адміністративно-територіальним статусом, формою власності тощо (для всіх закладів культури в цілому та окремо для різних суб'єктів культурної діяльності – бібліотек, музеїв, клубів, парків культури і відпочинку, архівів, позашкільних навчально-виховних закладів, театрів, об'єктів культурної спадщини, культурно-мистецького середовища), а також типологію (за формою власності, умовами господарювання, джерелами фінансування та деякими іншими ознаками виділено три типи закладів культури).

5. Для суспільно-географічного дослідження СК головним є дослідження її територіальної організації. Територіальна організація СК підпорядковується дії ряду закономірностей (якими є залежність рівня розвитку та структури СК від рівня розвитку та розміщення продуктивних сил суспільства; територіальна диференціація розвитку СК; територіальна концентрація закладів СК та територіальна інтеграція СК в структуру регіонального господарського комплексу) та має відповідати принципам регіональної цілісності, збалансованості й пропорційності, комплексності, соціальної ефективності, оптимальної доступності.

6. Розвиток, функціонування та територіальна організація СК регіональної соціогеосистеми залежать від цілого ряду факторів, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні. Головними внутрішніми чинниками впливу на СК в сучасних умовах виступають економічні, соціально-демографічні, історичні, природні та деякі інші. Провідне місце серед них займають демографічні та економічні фактори. До зовнішніх чинників, що здійснюють суттєвий вплив на розвиток СК регіону, в першу чергу слід віднести глобалізаційний вплив, що швидко нарощується.

7. Функціонально-компонентна структура СК Луганської області на 01.01.2009 р. включає: 1539 бібліотек всіх систем і відомств, в т. ч. 588 – сфери

впливу МКТУ; 568 клубних закладів; 352 музеї, в т. ч. 30 державних; 9 парків культури і відпочинку; 5 професійних театрів; 1 концертну організацію; 1 державний цирк; 47 архівних установ; 79 шкіл естетичного виховання і 69 інших позашкільних навчально-виховних закладів; 14 демонстраторів фільмів; 61 телерадіоорганізацію; 54 видавництв і типографій; 159 редакцій газет і журналів; 5179 об'єктів культурної спадщини, з них 38 – національного значення.

Проведене графоаналітичним методом багатовимірної класифікації групування АТО за рівнем розвитку їх СК дозволило виділити 5 груп міст і районів області: з найвищим рівнем розвитку СК (міста Луганськ, Алчевськ, Лисичанськ, Антрацит), вищим за середній (міста Стаханов, Рубіжне, Ровеньки, Сєвєродонецьк, Красний Луч), середнім (міста Кіровськ, Краснодон, Первомайськ, Брянка, райони Старобільський, Біловодський, Новопсковський, Міловський), нижчим за середній (м. Свердловськ, райони Кремінський, Антрацитівський, Перевальський, Троїцький, Білокуракинський) та найгіршим (Попаснянський, Сватівський, Новоайдарський, Станично-Луганський, Краснодонський, Слов'яносербський, Лутугинський, Марківський райони).

8. Основними елементами функціонально-територіальної структури СК Луганської області є: вузли КО (14 міст обласного підпорядкування), центри КО (15 селищ міського типу і міст районного підпорядкування, які є адміністративними центрами районів), пункти КО – всі інші населені пункти, які мають хоча б один заклад культури (532 поселення). Разом зі своїми зонами КО територіальні елементи СК Луганщини утворюють територіальні системи КО різних ієрархічних рангів: 415 елементарних, 291 кущові, 18 районних, 14 внутрішньообласних, 3 окружні та обласну, яка є складовою Донецької міжобласної та національної систем КО.

9. Проведене на основі кластерного аналізу групування АТО за територіальними особливостями галузей СК дозволило виділити 5 груп (кластерів) міст і районів області за подібністю територіальної організації їх СК.

10. Проблема трансформаційної кризи, поєднана з проблемою недостатності й недоскопалості попередньої культурної політики держави, призвела до виникнення в СК України та її регіонів цілої низки проблем – організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних і матеріально-технічних, просторових, кадрових, науково-методичних, інформаційних тощо.

З позицій суспільно-географічного дослідження першочергового вирішення потребують просторові проблеми СК Луганської області, якими є значні територіальні диспропорції КО населення, рівень якого відрізняється в центрі та на периферії, сільській та міській місцевостях, в містах обласного підпорядкування та районних містах і селищах міського типу тощо; ексцентричність положення м. Луганська, який є головним вузлом КО регіону; недостатній розвиток СК селищ міського типу – адміністративних центрів районів та деякі інші. Такі просторові диспропорції СК області вимагають удосконалення її територіальної організації.

11. Перспективним напрямом розвитку СК Луганщини, крім вирішення зазначених проблем на державному та регіональному рівнях, є впровадження культурних інновацій в діяльність окремих галузей та закладів СК, а також розвиток культурного туризму в регіоні як одного з найдієвіших способів відродження культурного потенціалу області.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Немець Л. Деякі особливості географії культури (на прикладі Луганського регіону) / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – Вип. 5 (2). – С. 135-139. – 0,47 д. а. *(Особистий внесок автора: зроблено оглядовий аналіз територіальної організації комплексу культури Луганської області на 1. 01. 2007 р.; визначено причини, що обумовлюють особливості мережі закладів культури та культурного обслуговування регіону).*
2. Немець Л. Характеристика розселення населення Луганської області в контексті його впливу на територіальну організацію комплексу культури / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 6 (1). – С. 91-98. – 0,55 д. а. *(Особистий внесок автора: проаналізовано розселення населення Луганської області в контексті його впливу на територіальну організацію сфери культури; виявлено значні диспропорції в забезпеченні закладами культури та культурному обслуговуванні жителів міської та сільської місцевостей регіону).*
3. Немець Л. М. Соціально-демографічні та історико-культурні чинники розвитку туризму / Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Моштаківа Н. В. // «Культура народів Причорномор'я»: наук. журнал / [гол. ред. Ю. А. Катунін]. – Сімферополь: Міжвузівський центр «Крим», 2009. – С. 145-147. – 0,36 д. а. *(Особистий внесок автора: проаналізовано історико-культурні чинники розвитку туризму).*
4. Немець Л. Культурна спадщина Луганської області / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 144-152. – 0,74 д. а. *(Особистий внесок автора: проведено комплексне дослідження культурної спадщини Луганської області, визначено її місце в культурній спадщині України).*
5. Немець Л. Просторовий аналіз музеїв Луганської області (сучасний стан, проблеми, перспективи) / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 8 (1). – С. 73-79. – 0,57 д. а. *(Особистий внесок автора: проведено просторовий аналіз музеїв Луганщини; скориговано профілі музеїв області відповідно до чинного законодавства, змісту музейних фондів та ролі музеїв у суспільстві).*
6. Моштаківа Н. В. Суспільно-географічні дослідження особливостей сфери культури / Н. В. Моштаківа, Ю. Ю. Заволока // «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Геологія-Географія-Екологія»: Зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 924. – С. 144-153. – 0,82 д. а. *(Особистий внесок автора: розглянуто сучасний стан суспільно-географічних досліджень сфери культури; представлено різні підходи суспільних географів до вивчення географії культури, її змісту, місця в системі суспільно-географічних наук, об'єкту і предмету, понятійно-термінологічного апарату, структури тощо; розкрито сутність понять «сфера культури», «комплекс культури», «заклад культури»).*
7. Моштаківа Н. До питання методики суспільно-географічного дослідження сфери культури регіону / Наталія Моштаківа // «Часопис соціально-економічної гео-

графії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – № 9 (2). – С. 170-178. – 0,91 д. а.

8. Моштаківа Н. Просторові проблеми сфери культури Луганської області та шляхи їх вирішення / Наталія Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – № 10 (1). – С. 189-195. – 0,49 д. а.

**Матеріали наукових конференцій і семінарів,
збірники наукових праць і тези доповідей:**

9. Моштаківа Н. В. Фактори розвитку комплексу культури регіону / Наталія Володимирівна Моштаківа // «Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти»: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Харків, 23-24 квітня 2009 р.) / [гол. редколегії К. А. Немець]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 154-157. – 0,03 д. а.

10. Немець Л. М. Бібліотечна мережа Луганської області / Л. М. Немець, Н. В. Моштаківа // «Наукові пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра»: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю заснування Луганського відділу Українського географічного товариства (Луганськ, 26-28 жовтня 2009 р.) / [відп. ред. Ю. О. Кисельов]. – Луганськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 148-152. – 0,03 д. а. *(Особистий внесок автора: проведено комплексний аналіз бібліотечної мережі Луганської області на 1. 01. 2009 р. – структури, бібліотечних фондів, матеріально-технічної бази, кількісного складу користувачів, кадрового забезпечення, фінансування).*

11. Немець Л. М. Ретроспективний аналіз розвитку бібліотечної справи в Луганській області / Л. М. Немець, Н. В. Моштаківа // «Регіон-2009: стратегія оптимального розвитку»: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5-7 листопада 2009 р.) / [гол. редколегії В. С. Бакіров]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 304-311. – 0,55 д. а. *(Особистий внесок автора: виділено та охарактеризовано етапи становлення бібліотечної мережі Луганщини).*

12. Моштаківа Н. В. Музейна мережа Луганської області / Наталія Володимирівна Моштаківа // «Регіон-2010: суспільно-географічні аспекти»: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Харків, 15-16 квітня 2010 р.) / [гол. редколегії К. А. Немець]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 73-79. – 0,42 д. а.

13. Моштаківа Н. В. До питання визначення поняття «заклади культури» / Наталія Володимирівна Моштаківа // «Регіон-2010: стратегія оптимального розвитку»: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 4-5 листопада 2010 р.) / [гол. редколегії В. С. Бакіров]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 96-98. – 0,21 д. а.

14. Моштаківа Н. В. Особливості територіальної організації сфери культури Луганської області / Наталія Володимирівна Моштаківа // «Регіон-2011: суспільно-географічні аспекти»: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнар. участю / [гол. редколегії К. А. Немець]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 27-32. – 0,35 д. а.

АНОТАЦІЯ

Моштакова Н. В. Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2011.

Дисертація присвячена питанням суспільно-географічного дослідження сфери культури Луганської області як складової регіональної соціогеосистеми. У роботі з позицій суспільної географії і системного підходу визначено поняття «сфера культури» та обґрунтовано його понятійно-термінологічну систему; проаналізовано сучасні геокультурні дослідження; проведено типізацію і класифікацію суб'єктів культурної діяльності; виділено основні етапи формування галузей культури Луганської області; проведено комплексну оцінку факторів, що впливають на їх розвиток і територіальну організацію; проведено системно-структурний аналіз та виділено групи адміністративно-територіальних одиниць Луганщини за рівнем розвитку і подібністю територіальної організації сфери культури; виділено основні територіальні елементи і системи культурного обслуговування області; визначено головні проблеми розвитку сфери культури регіону та розроблено відповідні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: культура, сфера культури, регіональна соціогеосистема, заклади культури, культурний простір, культурні й інформаційні права, потреби та послуги, територіальна організація сфери культури, територіальні елементи й системи культурного обслуговування, рівень розвитку сфери культури, культурні інновації, культурний туризм.

АННОТАЦИЯ

Моштакова Н. В. Территориальная организация сферы культуры региональной социогеосистемы (на примере Луганской области). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2011.

Диссертация посвящена вопросам общественно-географического исследования сферы культуры Луганской области как подсистемы региональной социогеосистемы. В работе с позиций общественной географии и системного подхода определено понятие «сфера культуры» и обоснована ее понятийно-терминологическая система, которая включает понятия «культура», «учреждения культуры», «культурное пространство», «культурные и информационные права», «культурные и информационные услуги», «культурные и информационные потребности»; определено место и роль сферы культуры в современном украинском обществе; проведено обобщение предыдущих исследований по теме диссертации; разработана комплексная классификация и типология субъектов культурной деятельности.

Проанализировано влияние на развитие, функционирование и территориальную организацию сферы культуры Луганщины разных факторов (экономических, социально-демографических, исторических, природных и др.).

Выполнен комплексный системно-структурный анализ сферы культуры Луганской области, в результате которого было проведено группирование административ-

но-территориальных единиц региона по разным признакам (уровню развития сферы культуры, территориальной доступности, индексу и коэффициенту территориальной локализации, рассредоточенности сети учреждений культуры). В результате анализа территориальной организации сферы культуры было выделено основные территориальные элементы (пункты, центры, узлы) и системы (элементарные, кустарные, районные, внутриобластные, окружные, областную) культурного обслуживания Луганщины. На основе кластерного анализа выделено пять групп (кластеров) районов и городов области по подобию территориальной организации.

Выявлены основные проблемы функционирования и территориальной организации сферы культуры области (пространственные, организационно-управленческие, нормативно-правовые, финансово-экономические и материально-технические, кадровые, научно-методические, информационные) и предложены возможные пути их решения.

Ключевые слова: культура, сфера культуры, региональная социogeосистема, учреждения культуры, культурное пространство, культурные и информационные права, услуги и потребности, территориальная организация сферы культуры, территориальные элементы и системы культурного обслуживания, уровень развития сферы культуры, культурные инновации, культурный туризм.

ANNOTATION

Moshtakova N. V. Territorial organization of sphere of culture of regional socio-geosystem (based on the Lugansk region). - Manuscript.

The thesis to obtain for the scientific degree of the Candidate of Geography Sciences in specialty 11.00.02 – Economical and Social Geography. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2011.

The dissertation is dedicated to social geographical research issues of cultural sphere of Lugansk region as a part of sociogeosystem. The paper defines conception of “sphere of culture” using social geographical and system approaches and its conceptual and terminological system is proved; modern geoculture research is analyzed; typologization and classification of cultural institutions is made; main stages of formation of branches of culture of Lugansk region are determined; complex evaluation of factors which influence their development and territorial organization is made; system-structural analysis is made and groups of administrative and territorial units of Lugansk region are distinguished according to the level of development and similarity of territorial organization of sphere of culture; main territorial elements and systems of cultural servicing of the region are determined; main problems of development of sphere of culture of the region are determined and ways of their solving are developed.

Key words: culture, sphere of culture, regional sociogeosystem, cultural institutions, cultural space, cultural and informational rights, needs and services, territorial organization of cultural services, territorial elements and systems of cultural servicing, level of sphere of culture development, cultural innovations, cultural tourism.

Підписано до друку 26. 08. 2011 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умовн.-друк. арк. 1,3. Тираж 120 прим.

Надруковано: Науково-видавнича фірма «Екограф»
61018, м. Харків, вул. Дерев'янка, 7, к. 86
тел. (057) 719-51-18, e-mail ekograf@i.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 3167 від 15. 04. 2008